

Oversigter

ROMERSK MILITÆRHISTORIE

AF

NIELS M. SAXTORPH

STUDIET af den romerske krigskunst og krigshistorie er meget gammelt i europæisk lærdomshistorie, vel bestemt af den »nytte« man mente at kunne drage deraf; det er næppe nogen tilfældighed, at værker som Vitruvs *De architectura*, Frontins *Stratagemata* og Vegetius' *De re militari* er blevet trykt meget tidligt (*Stratagemata* allerede i 1487) og siden kommet i udgave efter udgave. Vi kommer heller ikke uden om, at en meget stor del af den bevarede verdslige antikke litteratur handler om krige og felttog; og for den læser, der søgte »militær nytte«, har det kun forøget værdien af disse værker, at forfatteren hyppigt selv havde krigserfaring, såsom Polybios, Cæsar, Sallust, Josephus, Frontin, Arrian, Ammian og måske også Tacitus.

Men dette studium var ligesom den øvrige antikke forskning i lange tider begrænset til litterære kilder. Dette forhold ændredes ganske i 2. halvdel af 1800-tallet ved det registrerings-, tydnings- og udgivelsesarbejde, som THEODOR MOMMSEN påbegyndte i 1863 med det stadig kommende *Corpus Inscriptionum Latinarum*, hvorved det meget store epigrafiske materiale er blevet tilgængeligt for forskerne, heriblandt af specifik militær interesse *diplomata militaria* . . . »hjemsendelsespapirer« for auxiliærtropper m.fl.¹ Et andet vigtigt materiale af ganske særlig karakter er de *papyri*, der er kommet for dagen siden slutningen af forrige århundrede; der er her tale om tilfældigt bevarede dokumenter af juridisk, administrativ og militær art samt private breve. Der gøres stadig fund af dette vigtige materiale, som publiceres fortløbende i *Papyri greci e latini* (Firenze 1912-) og i *Corpus Papyrorum Latinarum* (Wiesbaden 1958).²

¹ Udtrykket er moderne, den antikke betegnelse kendes ikke. De er publiceret samlet i CIL XVI af Nesselhauf i 1936 med suppl. i 1955.

² Vigtig er også Welles m.fl.: *The Excavations of Dura-Europos, Final Report V, Part 1, The Parchments and Papyri*, New Haven 1959.

Det skriftlige materiale (gravsten, bygningsindskrifter, papyri m.m.) forøges stadig ved nye fund, men arkæologiens hovedindsats er selvfølgelig fremdragnet og undersøgelse af bygninger og genstande. Det har her helt naturligt vist sig, at jo længere væk man kommer fra romerrikets centrale dele, des flere fund vil der være af militær art. Der er selvfølgelig ikke tale om nogen speciel »militær-arkæologi«, men der har dog været så mange lighedspunkter i, hvad man har fundet i Nordengland, Hessen og Bayern, langs Donau og i Rumænien, i Syrien-Palæstina-området og i Tunesien, at arkæologer, der har gravet i disse områder, efter 2. verdenskrig har etableret et internationalt samarbejde, den såkaldte limes-forskning. Denne samforskning har sat sit spor i digre rapporter, hvor alle de nyeste fund offentliggøres³ – samlet, let tilgængeligt og let sammenligneligt; den videre behandling af dette nye materiale har så atter medvirket til at inddrage epigrafikere, filologer, numismatikere og religionshistorikere i arbejdet, således at den egentlige militærhistoriker – hvad der så måtte karakterisere ham – har fået et betydeligt mere alsidigt materiale at bygge på.

En gruppe kilder for sig udgøres af monumenterne, d.v.s. triumfbuene og sejrssøjler, hvoraf Trajans så afgjort er den vigtigste.⁴ De er med deres detailrigdom meget vigtige kilder i sig selv, især til soldaternes udrustning og fjendens, men tillige af stor betydning fordi vore øvrige kilder til de pågældende perioder er ret så sparsomme. Endvidere gives der os her mulighed for at kunne identificere mange ellers vanskeligt forståelige enkeltheder ved det arkæologiske materiale.

En af de første til at benytte CILs indskriftmateriale til en militærhistorisk monografi var – selvfølgelig – MOMMSEN selv med afhandlingen *Die Conscriptiionsordnung der römischen Kaiserzeit*, 1884,⁵ men det første store »moderne« værk var A. VON DOMASZEWSKI: *Die Rangordnung des römischen Heeres*, 1908.⁶ Uanset dens alder er »denne bog som er så indholdsrig og tankerig og dertil fuldstændig ulæselig« (cit. Dobson)

³ E. Birley: *The Congress of Roman Frontier Studies 1949*, Durham 1952. E. Swo-boda: *Carnuntina*, Vorträge beim internationalen Kongress der Altertumswissenschaftler, Carnuntum 1955, *Römische Forschungen in Niederösterreich*, Bd. 3, Graz-Köln 1956. *Limes-Studien*, Vorträge des 3. Internationalen Limes-Kongress in Rheinfelden-Basel 1957, Basel 1959. *Limes Romanus Konferenz*, Nitra, Bratislava 1959. *Quintus Congressus internationalis limitis Romani studiosorum*, Zagreb 1963. *Studien zu den Militärgrenzen Roms*, Vorträge des 6. Internationalen Limes-Kongress in Süddeutschland, Beiheft der Bonner Jahrbücher Bd. 19, Köln 1967.

⁴ K. Lehrmann-Hartleben: *Die Trajan-Säule*, Berlin-Leipzig 1926. I. A. Richmond: *Trajan's Army on Trajan's Column*, Papers of the British School at Rome 13, 1935. F. B. Florescu: *Die Trajanssäule*, Bonn 1969.

⁵ *Hermes* 19 – *Gesammelte Schriften* VI.

⁶ *Bonner Jahrbücher* 1908; kommenteret og rettet af B. Dobson, *Bonner Jahrbücher*, Beiheft 14, Köln 1967.

ikke til at komme uden om. Den er simpelthen udgangspunktet for problemstillingen hos alle senere forskere, der har haft berøring med emnet. Alle de konstaterbare fejl i detaljer og konklusioner til trods er den stadig normgivende i sin metode. Domaszewski havde for sig et epigrafisk og litterært materiale, der er meget spredt både geografisk og tidsmæssigt, et materiale han beherskede suverænt – nogle mener for suverænt. Når han på dette grundlag skulle undersøge, diskutere og karakterisere de forskellige grader både i forhold til andre grader, i kommandomyndighed og ansvarsområder, kom han ganske naturligt til at anvende, måske udforme, den prosopografiske metode. Denne fremgangsmåde anvendt på enkeltpersoner, grader, tjenestestillinger eller enheder (kategorier af enheder) går igen helt ned til de nyeste monografier inden for emnet. Det er i denne forbindelse fristende at gøre opmærksom på, at den antikke histories prosopograf par excellence, SIR RONALD SYME, begyndte som militærhistoriker.⁷

Denne fremgangsmåde anvendes da også af G. L. CHEESMAN i *The Auxilia of the Roman Imperial Army* (Oxford 1914; Roma 1968) og H. M. D. PARKER i *The Roman Legions* (Oxford 1928; Cambridge 1970), hvor de to forskere beskriver hvert sit »værn« i organisation, enkadrering, udskrivningsområder og dislocering. Begge værker har stadig gyldighed i hovedteserne: 1. at auxilia var regulære tropper, 2. at auxiliarenhedernes navne intet udsiger om deres aktuelle rekrutteringsområder, 3. at legionernes udskrivning i 2. og 3. årh. flyttes fra rigets centrale dele til grænseområderne, og 4. at hæren var en meget vigtig faktor i romaniseringsprocessen. Men man føler sig skeptisk overfor den frejdighed, hvormed de begge betragter alt materiale som statistisk ligeberettiget, selvom det ofte er vidtspredt i tid og sted; ligeledes er de ikke tilstrækkeligt opmærksomme på, at materialets hyppighed tit vil være resultat just af den proces de vil påvise. Mængden af indskrifter vil, hvor det særlig drejer sig om gravskrifter som her, være bestemt af for det første den afdødes og/eller de efterladtes sociale og økonomiske stilling; dertil kommer under hvilke forhold han er død; der er vel helt naturligt rejst flere gravsten over folk, der er døde efter mange års tjeneste i samme garnison, hvor han havde familie og ejendom, end over dem der faldt i Germaniens urskove eller Daciens bjerge (vi har mig bekendt kun een sten for en mand, faldet i Teutoburgerskoven, hvor der dog blev nedhugget 3 legioner). For det tredje må man tage romaniseringsgraden af det pågældende område i betragtning; der må dog være forskel om det drejer sig om fund fra det højt civiliserede Nordafrika eller fra et grænsefort i Böhmen; endelig kan man som en fjerde

⁷ Some Notes on the Legions under Augustus, *Journal of Roman Studies* XXIII, 1933.

usikkerhedsfaktor indføre den nutidige arkæologiske aktivitets intensitet og emne-rettethed. Derfor er materialet ikke velegnet til statistiske betragtninger, og der er en betydelig fare for at komme til at slutte i ring.

Denne fare er meget mindre, når man indskrænker undersøgelsen til et mere begrænset emne, som M. DURRY har gjort det i *Les cohortes prétoriennes* (Paris 1938) og KONRAD KRAFT i *Zur Rekrutierung der Aelen und Kohorten an Rhein und Donau* (Bern 1951). Dette sidste værk kan fremføre en del korrektioner til Mommsen, Domaszewski og Cheesman, da det bygger på et stærkt forøget kilde-grundlag; men dets store værdi ligger i den forbilledlige behandling af det epigrafiske materiale indenfor et geografisk og emnemæssigt afgrænset felt. Der findes just i dette materiale en del barbariske person- og gudenavne, og Kraft har derfor udvidet metoden ved at inddrage filologiske og religionshistoriske argumenter i sin analyse. Det ser ud til at Kraft har dannet skole; muligvis som et resultat af det førnævnte internationale samarbejde er der inden for den sidste halve snes år fremkommet en række monografier⁸ over romerske troppeenheder, alle vægtige i indhold og sikre i metode; i dette udgiverarbejde har Rheinisches Landesmuseum i Bonn hævdet sin traditionelle lederstilling.

Hos DOMASZEWSKI gik det igennem værket som en rød tråd, at en væsentlig grund til romerrigets opløsning var, at de italienske kerne-tropper langsomt erstattedes af »koloni-tropper« af ringere kvalitet og militær moral; for ham var skurken i dramaet Septimius Severus, mens Gallienus var den ædle, som forsøgte at redde staten fra skibbrud, og Diokletian fuldførte Septimius' forbrydelse. Denne opfattelse er nu ganske forladt, og de moderne forskere har stik derimod bestræbt sig for at påvise en kontinuerlig udvikling, uden brud hverken ved Septimius Severus eller Diokletian; dette fremgår tydeligst hos de engelske historikere WEBSTER, WATSON og FERGUS MILLAR.⁹

Men selv om undergangsteorien er forladt, kan man ikke betragte militærhistorien uden forbindelse med den almindelige romerske historie – tværtom. Man har i stigende grad bestræbt sig for at anskue militærets stilling og betydning i forhold til kejsertidens samfund som helhed.

⁸ H. Callies: Die fremden Truppen in römischen Heer des Prinzipats und die sogenannten Numeri, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1964. M. Speidel: Die Equites singulares Augusti, Begleittruppe der römischen Kaiser des zweiten und dritten Jahrhunderts, Antiquitas R. 1 Bd. 11, Bonn 1965. R. Saxer: Untersuchungen zu den Vexillationen des römischen Kaiserheeres von Augustus bis Diokletian, Epigraphische Studien 1, Bonner Jahrbücher, Beiheft 18, 1967. H. Fries: Die cohortes urbanae, Epigraphische Studien 2, Bonner Jahrbücher, Beiheft 21, 1967. G. Alföldy: Die Legionslegaten der römischen Rheinarmee, Epigraphische Studien 3, Bonner Jahrbücher, Beiheft 22, 1967.

⁹ Fergus Millar: The Roman Empire and its Neighbours, London 1967.

Først og fremmest må det ikke overses, at kejsertidens politiske historie i høj grad er præget af krige og felttog, militærrevolter og borgerkrige, og at principat og kejsermagt til trods for alle maskeringer byggede på den militære kommandomyndighed. Ligeledes må det erindres, at der i praksis ikke fandtes nogen skillelinie mellem militær og civil embedskarriere. Vi kender allerede i republikkens tid, hvorledes senatorerne skiftede mellem magistraturer i Rom og promagistraturer med militærkommando i provinserne; men vor viden er begrænset til det politiske livs og militærhierarkiets øverste top, og vi må nøjes med – ud fra spredte bemærkninger hos Cæsar og Cicero – at skønne over, hvem der har besat de mellemste og lavere grader. Den grundigste redegørelse for dette problem er foretaget af SYME.¹⁰

Det forholder sig helt anderledes for de to første århundreder, hvor der blev opbygget en regulær administration, både lokalt i municipier og *coloniæ*, centralt og i provinserne. Vi har her et meget righoldigt materiale – især epigrafisk – og er i stand til at konstatere fuld ombyttelighed mellem civile og militære embedsmænd også i mellemgraderne. Det drejer sig i municipierne både om embedsmænd og rådsherrer (*duumvirer* og *decurioner*), der i nogle år gør tjeneste som stabsofficerer (*tribuner*), og om veltjente befalingsmænd, som efter afsked glider ind i hjembyens politiske og administrative liv.¹¹ Det er endnu tydeligere i provinsernes administration, hvor mange *procuratorer* – med forskelligt ansvarsområde – tages fra *præfectus alæ-* og *tribungraderne* og derefter hyppigt vender tilbage til de højere *præfectgrader*, for endelig at beklæde administrationens højeste poster, som f. eks. *præfectus Ægypti* eller *a rationibus*.¹² At integrationen mellem civil og militær administration var fuldstændig i de højeste led, ses af at posten som *prætorianerpræfect* under Severerne beklædtes af Roms mest fremtrædende jurister: Papinian, Ulpian og Paulus. Der vil således for historikeren ikke være nogen forskel, om han beskæftiger sig med militære eller civile embedsmænd; personerne og kilderne vil ofte være de samme, og metoden er det i hvert fald, som i H. ZWICKY: *Zur Verwendung des Militärs in der Verwaltung der römischen Kaiserzeit* (Zürich 1944) og H. G.

¹⁰ The Roman Revolution, kap. V: The Caesarian Party, og kap. XXIV: The Party of Augustus.

¹¹ E. Birley: Roman Britain and the Roman Army, Kendal 1953, artiklerne: Origins of Legionary Centurions, An Officer's Tombstone og The Equestrian Officers.

¹² Som eksempel kan tages Bassaeus Rufus (død 183), der begyndte som analfabetisk menig ved en *Donaulegion*; han tjente sig op til *førstecenturion* (*primuspilus*) og blev derefter: *tribun i vigiles* – i *bykohorterne* – i *prætorianergarden* – *procurator* i Spanien – i *Noricum* – *primus pilus bis* (en høj administrativ post) – *procurator fisci* i Belgien og Germanien – *a rationibus* – *præfect* for *vigiles* i Rom – *præfect* i Ægypten – *prætorianerpræfect* – for efter aktiv tjeneste i *Markomannerkrigene* at få tildelt *consul-rang*.

PFLAUM: *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain* (Paris 1960-61).

Hertil kommer, at for en fri mand var hæren en af de meget få veje, der førte opad i samfundet. Befalingsmændenes lønning var god, for førstecenturionerne (*primi ordines*) endda særdeles god, og ved afsked som førstecenturion fik man ridderrang. Selvom ikke alle soldater tjente sig op til disse grader, så var muligheden der, og også den menige var lønnet, så han kunne lægge penge op,¹³ og han fik tillige en betydelig sum i hjemsendelsespenge. Auxiliartropperne var ikke så godt aflønnet som legionærerne; men de fik ved afsked tildelt romersk borgerret, hvorved der åbnede sig muligheder for næste generation. Det er nok rimeligt at regne med, at denne sociale forskydning skal betragtes over nogle generationer, for at billedet kan blive rigtigt.

Men det er ikke alene som en faktor til den sociale bevægelighed, at hæren spillede en rolle. Også økonomisk havde den stor betydning; ledende økonomiske historikere som ROSTOVZEFF og TENNEY FRANK har selvfølgelig peget på militæruddgifternes katastrofale og skæbnesvangre omfang, men herimod er det blevet understreget, hvilken rolle hæren spillede for pengenes og købekraftens fordeling,¹⁴ og derved er man kommet lige ind i problemet om hærens romaniserende virkning både økonomisk og socialt.¹⁵

Denne orientering mod hærens betydning som social og økonomisk faktor, der har været fremherskende i romersk militærhistorie indenfor den sidste menneskealder, er også blevet vendt indad mod hæren selv; ERICH SANDER har i en række artikler beskæftiget sig med de lavere graders stilling, med disciplin og påklædning,¹⁶ mens G. R. WATSON særlig har rettet opmærksomheden mod lønningsforhold.¹⁷ Sidstnævnte forfatter har i 1969 leveret et skelsættende værk *The Roman Soldier* (Thames and Hudson's serie), der betragter hæren indefra og nedefra. Hertil slutter sig G. WEBSTERS bredere værk *The Roman Imperial Army* (London 1969), som giver en helt moderne beskrivelse af hæren både organisatorisk, i forhold til det øvrige samfund, set indefra og i felten.

¹³ Et militært regnskab fra 81 (Les Papyrus de Genève, lecto I) viser en opsparing på 20-25%.

¹⁴ Patrick Bruun: Den romerske armén som økonomisk faktor under senere kejsartid, *Finsk Tidsskrift* H. 2, 1965.

¹⁵ E. Birley: *Settlements on Hadrian's Wall, Roman Britain and the Roman Army*, Kendal 1953. Erich Sander: *Der praefectus fabrum und die Legionsfabriken*, *Bonner Jahrbücher* 162, 1962. R. McMullen: *Soldier and Civilian in the Later Roman Empire*, Cambridge, Mass., 1963.

¹⁶ *Triarius ordo*, *Rheinisches Museum* 1952. Zur Rangordnung des römischen Heeres, *Historia* III, VI, VIII. Die Kleidung der römischen Soldaten, *Historia* XII.

¹⁷ *The Pay of the Roman Army*, *Historia* V, VII, VIII.

Læseren vil have bemærket, at der ikke har været talt om krigshistorie i almindelig forstand – om felttogene. Der findes indenfor denne kategori ganske overordentlig mange værker, hvoraf kun nogle få skal nævnes; nogle er skrevet af fagfolk, historisk eller militær, andre af journalister eller entusiastiske amatører. Den klassiske KROMAYER und VEITH: *Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer* (München 1928) er stadig brugelig; den giver en pålidelig detailanalyse af felttog og slag, men skæmmes en del af forfatterens sympati eller antipati mod de forskellige feltherrer. Selvom J. F. C. FULLER også kan virke subjektiv, giver denne subjektivitet sig dog mestendels udslag i en taktisk vurdering, og hans *Julius Caesar. Man, Soldier and Tyrant* (London 1965) udmærker sig både ved metode og analyse. En helt ny sammenfattende krigshistorie findes i H.-J. DIEMAR: *Geschichte des Krieges in Altertum* (Berlin (DDR) 1971). Det er en solid grundbog – vel på noget over gymnasieplan – om både den græske og romerske krigshistorie, som ikke blot sættes ind i den politiske sammenhæng, men også i den sociale ud fra en marxistisk betragtningsmåde. I den anledning får man for en gangs skyld god besked både om den sicilianske slavekrig, Spartacus og oprørsbevægelserne i 4. årh.

Blandt felttogsbeskrivelserne må fremhæves DUDLEY and WEBSTER: *The Roman Conquest of Britain* (London 1965), hvor historiske og arkæologiske kilder bringes sammen med militære argumenter til en fremragende beskrivelse af denne kampagne; man kan mærke, at filologen Dudley og arkæologen Webster har set en del *active service* under 2. verdenskrig. Hertil knytter sig LEONARD COTTRELLS »journalistiske rapport« *The Great Invasion* (London 1967), en meget levende og vederhæftig skildring af Britanniens erobring. De daciske krige er beskrevet af LINO ROSSI i *Trajan's Column and the Dacian Wars* (London 1971). Af specialmonografier må nævnes COUISSIN: *Les armes romaines* (Paris 1926), J. ALFS: *Der bewegliche Metallpanzer im römischen Heere* (Zeitschrift für historische Waffen- und Kostümkunde, 1941), A. DOMASZEWSKI: *Die Fahnen im römischen Heere* (Wien 1913) og L.W. MARSDEN: *Greek and Roman Artillery* (London 1970).

Der findes ud over, hvad der er nævnt i denne oversigt, en umådelig mængde artikler om emnet,¹⁸ mange ganske små, spredt rundt om i forskellige tidsskriftserier. Her er for det første kun medtaget, hvad jeg selv har læst, for det andet har jeg foretaget en vis selektion, således at der tydeligt fremkommer et billede af, hvorledes studiet af romersk krigsvæsen siden 1940'erne har ændret karakter fra krigshistorie til militærhistorie.

¹⁸ Detaillerede bibliografier findes i Domaszewski (Dobsons udgave 1967), i Webster: *The Roman Imperial Army*, 1969, og i Paul Petit: *La paix romaine*, Paris 1967, s. 18–21.